

Mario Ignacio Miclat

Ay! Kablentong

Ipinanganak ako sa dagat noong mag-umpisang umihip ang amihan. Nakita kong nagtatalunan ang malalaking isda.

“Pating!” sigaw ko mula sa kubyerta ng barko. Akala ko, basta malaking isda, puwede nang tawaging pating.

“Hindi ‘yun pating.” Kinorek ako ni Mama. “Butanding ang tawag d’un sa mga higanteng isdang ‘yon.”

Nahilo si Mama sa katitingin sa along nilalabasan ng sari-saring isda. Ito ang pinakamahaba niyang pagbibiyahe mula sa bayan niyang Marikina. Pumasok siya sa cabin. Lumakad ako patungong gilid ng kubyerta para mas makita ko nang malapitan ang mga butanding. Malakas ang hangin sa gilid ng barko. Hinihipan akong pataas. Pilit kong inabót ang nakalundong kadena. Ang sarap ng feeling nang lumutang ang aking paa. Para akong nasa sinapupunan muli ni Mama. Hinablot ako ng kapitan ng barko, sabay sigaw. “Gardemit! Children must always be accompanied by adults.”

May mga hanggahan na di dapat puntahán. Ayan tuloy, na-hostage ako ni Kamlon.

* * *

Dumaong ang barko sa pantalan ng Ozamiz City. Pagbaba, naupo ako sa talaksan ng mga maleta. Gutom na gutom ako. Ang tagal dumating ni Papa.

“Alam naman ng Papa mo na itong araw na ito ang dating natin, di ba?” Tanong ni Mama kay Kuya. “Akala ko umarkila na siya ng carromata. Late pa nga ng isang oras ang dating ng sinakyan nating *MV Perla*. Pero hindi naman nagpa-almorzar.”

Interna si Mama sa San Juan de Dios sa Intramuros noong peace time. Kahit Ingles na ang medium of instruction nila doon, madreng Kastila pa rin ang karamihan sa kanilang maestra. Nasanay siyang tukuying almusal ang pananghalian. Registered nurse and midwife siya ngayon. Ayaw niya akong pasusuhin sa harap ng maraming tao. Binigyan niya ng beinte sentimos si Kuya para bumili ng makakain. Kahit prutas daw. Naramdaman kong tinubuan ako ng ngipin.

Dalawang buwig ng saging ang akay ni Kuya pagbalik. Paindak-indak pa sila sa saliw ng *You are my Sunshine*. Iyon ang kantang paulit-ulit na pinatutugtog sa barko.

Nagbow sa harap ko ang dalawang buwig. Si Kuya, itinuro ang butó sa kanyang siko, pumalakpak ng isang beses, itinuro ang kanyang hintuturo, sabay sabi. “Buto, pak, one!”

Iyon ang una kong natutuhan sa Mindanao. Mura ang saging, may dagdag pang butong pakwan.

Dumating si Papa, sakay ng van. Ngayon ko lang siya nakita. Pero alam kong siya na nga si Papa dahil hinalikan siya at niyakap ng lumuluhang si Mama. Naluha rin ako sa gutom. Pero lumuha nang mas malakas si Mama nang mapansin ang tatak na nakasulat sa tagiliran ng van: *Smoke TYCOON Cigarettes*. Sumunod sa *MV Perla*, iyon ang pangalawa kong natutunang basahin.

Tumawag si Papa ng kargador na magsasakay ng mga maleta namin sa van. Tinawid ng van ang Iligan Bay papuntang Tubod, Lanao. Isang butanding ang nakipaghabulan sa amin. Sa lakas ng alon na nalikha niyon, muntik nang tumaob ang van. Ayaw ni Papa magpatalo. Baka daw maging palamuting spot na lamang kami sa balat ni Butanding. Pinalipad niya ang sasakyan. Lumipad din si Butanding. Nang mapatapat ang dambuhalang isda sa bintana ng van, nag-eyeball to eyeball kami. Nahati ito sa dalawa at pumasok sa aking mga mata. Walang nakapansin na nakapasok sa katawan ko si Butanding. Lalo akong náluhâ.

“Gutom ka pa?” tanong ni Kuya. “Iyak ka nang iyak, e.”

Inabot niya sa akin ang isang buwig ng saging. Kumain ako nang kumain. Nag-indakan sila sa loob ng tiyan ko. Lumusog ako. Or to be apolitically correct, tumaba ako bigla. Para na akong butanding sa taba.

Nakarating din kami sa bahay. Malapit sa plaza, tabi ng kumbento. Malaki pala ang itinayong bahay ni Papa sa gitna ng kabayanan. Hindi raw sa gusto niyang málapít sa simbahan. Hindi nga niya kinakausap ang paring kapitbahay, e. Ang sabi lang niya, nagmamalaki, “Location, location, location.”

Nang maiakyat na sa bahay ang mga maleta, doon lang ako napansin ni Papa. Aniya, “So this is our newborn baby!”

Pinisil niya ang ilong kong hindi kasintangos ng sa kanya. Hudyo kasi ang kanyang lolo. “Bakit ang taba-taba mo, hijo? Para kang butanding.”

* * *

Anak ng may-ari ng pabrika ng softdrinks sa Zambales si Papa. Fresa Zambaleña (Strawberries of Zambales) ang pangalan ng softdrinks nila bago magkagiyera. Sila nga daw ang kauna-unahang nagkaroon ng Model-T Ford sa probinsiya. Mayaman si Papa! Pero naglayas siya

nang muling mag-asawa si Lolo pagkamatay ni Lola. Ang dati nilang mayordoma ang magiging madrasta niya. For him, that was not a good idea. Para kay Lolo naman, sino na ang makakatulong niya sa pag-aasikaso ng pabrika?

Puna ni Papa, "Kung katulong pala ang gusto n'yo, ba't di na lang n'yo siya i-demote. Tipid pa."

"Simberguwensa!" sabi ng madrasta na dating mayordoma. "Kahit na upos ng sigarilyo, wala kang mamamana."

Nag-stowaway si Papa sa barko papuntang Amerika. Natuto siyang magtanim ng pinya sa Hawaii, mag-ani ng strawberry sa LA, magdelata ng salmon sa Alaska, mag-asawa ng Amerikana, magbalik-Philippines nang mapagod na siya. Labinlimang taóng singkad na siya sa Amerika nang mabalitaan niyang sasakupin ng Hapon ang Filipinas. Katwiran niya, gusto niyang makaranas ng labanán. Pero ang talagang gustong gusto niya, kahit diyahe niyang aminin, ay ang muling matikman ang Fresa Zambaleña. Walang binatbat ang strawberry sa Los Angeles, California.

"I shall return," pangako ni Papa sa asawa niyang Amerikana. Iyon e dahil sa hindi pa niya nakikilala si Mama.

* * *

Pagdating sa Filipinas, namimiss man ang Fresa, di maatim ng *amor propio* ni Papa na bumalik sa Zambales. Tumuloy siya sa Gumaca, nakitira sa bahay ng naging matalik niyang kaibigan sa Amerika. E sa bahay ding iyon nangangasera si Mama. Pagkapasá kasi niya sa nursing board, sa puericulture center sa lalawigan ng Tayabas siya idinestino ng gobyerno.

Isa sa masusugid na manliligaw ni Mama ang mayor. Sa katunayan nga, magkakaanak na sila. (Ang bilis ni Mayor!) Papaano kung totoo ang tsismis na darating na ang mga Hapon? Papaano kung ayaw pa ring pumayag ng mga magulang ni Mayor na si Mama ang mamanugangin

nila.

Pagkakitang pagkakita ni Papa kay Mama, napako na ang mata niya sa kariktan niya't ganda. Ilang beses na siyang nanghiram ng martilyo para bunutin ang pako pero wala ring nangyari. Napamahal siya talaga. Nakalimutan na niya ang asawang Amerikana.

Kinausap ni Papa ang pari para ikasal sila nang lihim ni Mama. Pumayag ang pari. Gaya ng kinagawian, ipinaskil niya sa harap ng simbahan ang listahan ng mga ikakasal.

Naglalaba si Mama sa tabing ilog, tinutulungan ng nobyong si Papa, nang lumusob ang mga kapitbahay nila, mga kaibigan, kasamahan sa puericulture center, pasyente, tintera sa palengke, at kung sino-sino pa. Nabasa nila ang paskil sa simbahan tungkol sa lihim na kasal. Kinongratuleyt nila sina Mama at Papa. Pero blowout ang talagang hinihingi nila.

"Ay! Kablentong." sabi ni Mama. Papaano/Magkano kung pakakainin ang buong baryo? Mauubos ang lahat ng dolyares ni Papa. Pakana siguro iyon ni Mayor para mabangkarote si Papa.

Tampong-tampo si Papa sa pari. Ayaw na niya itong kausapin uli. Si Tikbalang na lang ang kinasundo niya. Humawak siya sa buhok ni Tikbalang. Bumakay sa likod niya si Mama. Lumundag ang halimaw. Hinabol sila ni Mayor, nagmamakaawa.

"Ibalik mo ang anak natin!" Sigaw niya kay Mama.

Nakalambitin sa buhok ni Tikbalang sina Papa. Sa isang iglap, nasa Quiapo na sila. Nagpakasal sina Papa at Mama sa harap ng Itim na Nazareno habang binobomba ng mga Hapon ang Clark, Subic, John Hay, at Pearl Harbor.

Siningil si Papa ni Tikbalang sa presyong doble ng gagastahin niya sana kung nagpahanda na lang siya sa buong Gumaca. Doble bangkarote, walang nagawa si Papa kundi isama si Mama pabalik sa Zambales. Habang bumababa sa kalesa, nadulas si Mama. Dinugo siya. Itinakbo

siya ni Papa sa sana'y dating bahay nila. Noon lang niya napansin na bakante na ang lote nila. At ang pabrika ng Fresa Zambaleña? Upos na lamang ang natira. Nakunan si Mama sa labí ng dating pabrika. Walang nagawa ang dalawa kundi ang lumuha.

Ipinasiya ni Mama at ni Papa na bumalik sa Maynila. Tumuloy sila kina Mama sa Marikina. Nagmano si Papa sa Tatay ni Mama nang ipakilala siya dito.

"Ganyan ba talaga ang mga Ilokano, nagmamano kahit kanino?" Tanong ng Lolo.

"Taga-Zambales po ako." Sabi ni Papa.

"Ilokano?"

"Hindi po. Zambal po."

"Oo nga, Ilokano. Ganyan ba kayo, nagmamano kahit kanino?"

"Di po kayo kahit sino. Biyenang ko po kayo."

Ay! Kablentong. Halos mahimatay si Lolo.

Sa Marikina ipinanganak si Kuya. Liberation na. At least, kumpiyansa ako ngayon na buong-buo kong kapatid kay Papa si Kuya. Singkit ang mata niya.

* * *

May pangalawa akong natutuhan sa Mindanao. Magiging immigrants kami dito. Graduate ng BSE sa UP ang kuya ni Mama, BSE Ed. naman ang asawa. Ipinasiya nilang mag-pioneer sa Mindanao at magtayo dito ng eskuwelahan. Sa primary lang sana sila mag-uumpisa, pero itinuloy na nila nang buong elementary. Marami kasing gustong magpaenrol. Di nagtagal, umabot na rin sila hanggang high school. Mga pioneer na taga-Visayas at Luzon ang nag-apply na maging teacher.

Pioneers' Institute ang ipinangalan nila sa eskuwelahan. Pioneer kasi ang pangalan ng kuya ni Mama.

Nang lumaon, niyaya ni Uncle Pioneer sina Mama at Papa na pumarito na rin sa Mindanao mula sa Marikina. Makakatulong si

Mama sa larangang medikal. Pagdating nga namin dito, si Mama na ang nagpatakbo ng Health Center. Wala pa kasing naa-appoint na doktor. Ang daming pasyente ni Mama. Hindi siya nagdi-discriminate. Que Lumad. Que Muslim. Que Kristiyano. Ginamot nga niya minsan kahit iyong manananggal na nasabuyan ng asin ang ibabang baywang. Ginagamot din niya ang mga biktima at kahit kampon pa mismo ni Kamlon. Ay! Kablentong.

Sa totoo lang, bago kami nag-alsa balutang lahat galing Luzon, nauna muna si Papa sa Tubod. Bumili siya ng lupa. Utang kay Uncle Pioneer. Nasa masukal na gubat ang lupa. Ano nga raw e, “Halos naghihirap ang kay Febong silang/ dumalaw sa loob na lubhang masukal.”

Kuwento pa ni Mama, habang ako’y nasa tiyan pa,

Malalaking kahoy ang inihahandog
Pawang dalamhati, kahapisa’t lungkot
... Tanang mga baging na namimilipit
Sa sanga ng kahoy ay balot ng tinik.¹

Hinawan ni Papa ang malalaking kahoy. Iyon ang gagawin niyang bahay namin. Minsang may pasan siyang troso patungong bayan, naka-robe siya at may putong na koronang tinik, may nakasalubong siya. Iyon ang may-ari ng Chua’s for Everything: Lumber & Nails Including. Binili ni Chua ang troso niyang pasan-pasan.

“Sipak ka,” sabi ni Chua. “Kung ikaw magtatlabaho sa akyin, gawin kitang distlibutol ng isa ko pa bisnis.”

Ngumiti lang si Papa. Ayaw niyang maging distributor ng Tycoon Cigarettes. Ni hindi nga siya naninigarilyo e. Pero bumalik pa rin siya kay Chua. May hila-hilang troso. Naulit pa ito. Paulit-ulit, paulit-ulit, paulit-ulit muli.

Sa pinagbilhan niya ng mga troso, nabayaran na ni Papa ang utang niya kay Uncle Pioneer. Ang natirang kahoy, ipinanggawa niya ng

¹ Sa mga hindi nakatatanda, sipi ito sa Florante at Laura ni Balagtas, bersiyon ni Apolinario Mabini.

bahay namin. Handa na siyang tawagin kami. Dito, dito sa Tubod, Lanao, magbubuhay Amerika ang kanyang pamilya.

Si Kuya, nang unang makita ang bahay na itinayo ni Papa, napabulahaw ng kanta. “Dito ba? Dito ba? Diito baa? Ooh, dito ba ang dapat kong kalagyan na ‘sang sulok kong hiram sa ilalim ng araw?”

Ang lupang hinawan ay pinatamnan ni Papa ng strawberry at pinyang Hawaii sa mga Maranao. Sa unang anihan pa lamang, nasarapan na ang mga Maranao sa banyagang prutas. Madalas, inuubos nila ang kanilang suweldo sa pagbili ng strawberry at pinyang Hawaii. Sa araw-araw na ginawa ni Allah, iyon na lang ang kinakain nila. Samantala, kulang na ang kanilang suweldo para makabili ng iba pang pang-araw-araw na pangangailangan.

May naisip si Gorondato Hadi, ang tradisyonal na puno ng kanilang barangay. Di ba siya lang ang binayaran ni Papa nang ipagbili niya ang lupa ng kanilang angkan? Bakit hindi nabayaran ang kapatid niyang si Nawabi? Pinapunta niya ang kapatid niya kay Papa para singilin ang kanyang parte.

“Oh, is that so?” Tanong ni Papa, nagkakamot ng ulo. Binayaran niya si Nawabi. Dali-dali namang bumili ang huli ng paborito niyang strawberry at pinyang Hawaii.

Kanta niya: “Today while the blossom still clings to the vine, I’ll taste your strawberry and drink pinya wine.”

Pinakain ni Nawabi ang buong barangay. Blowout daw. Nakita ni Potri ang biglang pagyaman ng nakatatandang kapatid na lalaki. Siya man daw, kahit babae, ay kapatid din ni Gorondato Hadi.

Sinabunutan ni Papa ang sarili, saka binayaran din si Potri. Muli, nagsaya ang buong barangay sa libreng sariwang strawberry at pinyang Hawaii, blowout ni Potri. Nanonood lamang si Kamlon, ang kapatid nila sa labas. Puwede sanang maging pormal na asawa ng kanilang

ama ang ina ni Kamlon kung pumayag lang magpaconvert. E ayaw.

“Waitaminit,” sabi ni Papa kay Potri. “Kung magpapabayad kayo nang magpapabayad, e di wala na akong ibabayad. Malulugi ang taniman, wala na kayong makakaing strawberry at pinyang Hawaii.”

Nalungkot ang angkan ni Gorondato Hadi. Ang sabi ni Papa, “Let’s have a deal. Magtanim na muna kayo nang magtanim para sa akin. Kapag kumita tayo, magbibigay ako ng pera sa itatayo ninyong kooperatiba.”

At nagsipág nga ang angkan ni Gorondato Hadi. Nagkaroon ng masaganang ani. Di naglaon, nag-umpisa nang magsawà ang mga Maranao sa kákakain ng sariwang strawberry at pinyang Hawaii. Problema ito.

“Papaano mababayaran ang di pa nababayaranang mga pinsan, mga pamangkin, mga biyenan, at mga manugang namin?” tanong ni Gorondato Hadi. Nanonood lamang si Kamlon. Hindi siya nababanggit sa lahat ng mga dapat bayaran.

“Unfair ito,” bulong ni Kamlon sa sarili, pinapilandit sa pagitan ng mga ngipin ang lura na pinapula ng nganga.

Sabi ni Papa kina Gorondato Hadi, “Bakit hindi natin idelata ang pinyang Hawaii at gumawa tayo ng strawberry jam?”

Bida na naman si Papa. May bias ‘ata ang pagkukuwento niya kay Mama ng background na mga pangyayari bago kami dumating sa Tubod, a.

Anyway, nagtayo si Papa ng pabrika ng delatang pineapple at strawberry jam. Inexpand niya ito kalaunan at nagdelata na rin ng salmon mula sa Iligan Bay. Nababalitaan niya kasi si Pilimon.

Si Pilimon! Si Pilimon, namancing sa caragatan.

Nacacuha, nacacuha, ng ysdang walang batasan.

Guibaluguia, guibaluguia, sa mercadong guba.

Paliton duha cinco, culang pang ipanuba!²

Hindi ba daw mas mabuting magtrabaho si Pilimon sa pabrika ng salmon kesa mamansing mag-isa? Maraming tulad ni Pilimon.

Nagpalakpakan ang lahat, nag-awitan, “May bukas din ang umaga...”

Inis na inis si Kamlon kapag may nakikitang mga taong nagkakatuwaan. Gusto niya, ilag sa kanya ang tao. Ipinasiya niyang maging kilabot na tulisan.

Tumayo si Kamlon sa harap ng mga nagkakatuwaan. Nahinto ang tawanan. Nagsalita siya. “Noon pang unang panahon, sa atin na ang lupaing ito! Sa atin na ang dagat sa malapit! Pawis at dugo ang ibinuwis dito ng ating mga ninuno!”

“Hindi totoo iyan!” Sabi ng kababata niyang si Sadik. “Madawag dati ang lupang ito. Pinababayaang lamang natin. Hinawan ni...”

Bang! Binaril ni Kamlon si Sadik sa ulo. Tumili ang mga babae. Nagtiim-bagang ang karamihan sa mga lalaki. Ang ilan ay nanatiling nakayuko.

Umanib sa pangkat ni Kamlon ang nangakayuko. Tinawag niya ang kanyang pangkat sa kakila-kilabot na pangalang Petak Tundok (Pangkat Yuko).

Sumigaw si Kamlon, taas ang kamao: “Ipaglaban ang ating ancestral domain!”

“Ano iyon?” Bulong ni Potri kay Nawabi.

Si Papa, ayaw masangkot sa gulo. Pumayag siya sa idea ni Chua na huwag na munang asikasuhin ang pabrika ng delata at ang taniman ng strawberry at pinyang Hawaii. Saka na lang daw. Sa madaling sabi, naging distributor din si Papa ng Tycoon Cigarettes. Kaya pala siya náhulí sa pagsundo sa amin, kinailangan niya munang kunin kay Chua ang van. Naiyak si Mama dahil hindi niya inaasahan na ganito ang sitwasyon naming daratnan.

² Lumang bersiyon ng popular na folk song.

* * *

Masaya naman ang naging buhay namin sa Tubod. Distributor nga si Papa ng Tycoon Cigarettes, nurse naman sa health center si Mama. Isang dapithapong tumalilis ako ng bahay at nagpuntang mag-isa sa plaza, narinig ko ang tsismis.

“Maganda'ng partnersip ng mag-asawang iyan. Pag natisiko ka sa Tycoon, dunsang narses ka magpainiksiyun,” sabi ng nagkokomentaryong Maranao, sabay tapon sa akin ng mga balat ng binusang mani. Hindi na ako umangal. Buti na itong mapagkamalang bariles na basurahan kaysa mabisto nilang ako ang anak ng kanilang pinag-uusapan.

May isa pa akong natutuhan sa Mindanao. Madaling sabihing “our Muslim brothers,” mahirap unawain pag natatapunan ka na ng pinagkainan. Buti na lang nakaalis ako nang hindi nila napapansin. Madilim na. Tumawid ako ng daan. Sarado na ang botika nina Cuneta. Naglakad ako sa direksiyon nina Quibranza. Nasa harap ako ng bahay ng mga Ignacio nang may nasalubong akong dalawang mamang nakayuko. Bigla akong sinukluban ng sako.

Ay! Kablentong. Kinidnap nila ako. Dinala ako sa taniman ng strawberry at pinyang Hawaii. Ito na pala ngayon ang kuta ni Kamlon. Sabi na nga ba ni Papa, may mga lugar na hindi dapat pinupuntahan. Sa pakikinig ko ng tsismis sa plaza, na-Petak Tundok ako.

Sigaw ng kidnapper, “Gapos ka diyan, hangga’t hindi nagbabayad ang Papa mo!”

Sa gitna ng taniman, isang alaala ng dating gubat ang iniwan ni Papa: ang punong higerang daho’y kulay pupas; dito ako ginapos na kahabag-habag, isang pinag-usig ng masamang palad.

Naiwang mag-isa, naaawa sa sarili, naalala ko sina Papa, Mama at Kuya. Napahiyaw ako:

Sa loob at labas, ng bayan kong sawi
kaliluha’y siyang nangyayaring hari,

kagalinga't bait ay nalulugami
ininis sa hukay ng dusa't pighati.

Mandi'y walang nakarinig sa akin. May nakapansin na kaya na nawawala ako? Papaano kung magdatingan dito ang mga h'yena't tigre, mga s'yerpe't basilisko? Papaano kung iakusa ako ni Balagtas ng infringement ng kanyang intellectual property rights?

Ang abang uyamín ng dalita't sákit
ang dalawang mata'y bukal ang kaparis.
sa luhananatak, at tinangis-tangis,
ganito'y damdamin ng may awang dibdib.

Sa pagpatak ng mayamang luha mula sa aking mga mata, naalala ko si Butanding. Tinawag ko siya, "Butanding! Lumabas ka sa aking mga mata."

At lumabas nga si Butanding, kahit walang tumugtog na full orchestra. Una, dalawang kalahati siya. Tapos, naging isa, kahit walang paring nagkakasal sa isa't isa.

"Butanding," sabi ko, "kalagan mo ako."

Sagot niya, "Tangê, wala akong kamay, 'no?"

"Oo nga, ano? At hindi nakakakagat ang ngipin mo."

"Teka, saan ba kita dapat kalagan?"

Noon ko lamang napansin. Bigla pala akong nangayayat pagkalabas ni Butanding. Alpás na ako sa gapos! Nagsisigaw ako sa tuwa. "Yipee! Yahoo! Igugelmo! Halika, Butanding, tumakas na tayo sa lugar na ito."

Kung bakit ito namang si Butanding, hindi nakikipagdiwang sa akin, hindi kumikibo, tulala. May naramdaman akong malamig na tubo na itinutok sa tig-isa kong sintido. Dulo ng baril! Na-Petak Tundok na naman ako. Sa pagkakataong ito, si Kamlon na ang kaharap ko.

"Hoy, binata!" singhal niya. "Saan mo dinala ang bida ng kuwentong ito?"

"Ako po 'yon," sagot ko.

“Hangal! Nagmamaang-maangan ka pa? Saan mo dinala ang batang bariles?”

Ano ang isasagot ko? Hindi lamang sa regular na ang lagay ng katawan ko, binata na ako.

“Hindi ako aalis dito hangga’t hindi mo inilalabas ang pakay ko,” patuloy ni Kamlon. Nagtitigan kami. Matagal. Siya ang unang napagod. Naghanap ng mauupuan. Inupuan niya si Butanding.

“Yak!” napasigaw si Kamlon sa gulat. “Ano’ng puno ‘to? Mamasa-masa na, madulas pa.”

Sasagot na sana si Butanding. Bigla akong sumabad, “Aamin na po! Aamin na po! Gutom na gutom na po kasi ako, kaya ako nangayayat. Talaga po namang hindi na ako bata, e. Baby face lang dati.”

Ikinulong ako ni Kamlon sa malaking hawla. Di ko maalala kung pinakain niya ako o hindi. Ang natatandaan ko, nakatulog ako at nakagising, nasa loob pa rin ng hawla. Gabi pa rin, o gabi na uli. May narinig akong tila mga ugong. Sumilip ako sa paligid ng hawla. Naghihilik pala ang mga guwardiya. Tinawag ko si Butanding. Wala siya.

“Diyata!” naisip ko. “Iniwan akong mag-isa.” Umihip ang hanging amihan, ang dati kong kaibigan. Nagsumbong ako sa kanya. Isinumbong ko si Butanding. Sagot ng amihan, “May dapat ka pang matututunan dito sa Mindanao. Pag may problema, walang problema kung magsasama-sama.”

“Ganyan nga po ang naiisip ko, e. Kaya gusto ko sanang narito si Butanding. Marami siyang kaibigang isda, di po ba? Oorganisahin niya sila. Paparito sila. Titiyempuhan namin si Kamlon at ang kanyang barkada. Makakalaya ako!”

Sagot ng amihan, “Sa tagal ng inyong pinagsamahan, hindi kaya iniisip mo pa lang, naiisip na ni Butanding?”

Walangano-ano, dumating si Butanding. Nakalimutan ko, marunong

nga pala siyang lumipad. Bumaba siya mula langit. Ang kaso, sa tagal niya sa loob ng katawan ko, nalito na siya kung sino ang dati niyang kakilala at sino ang kakilala ko. Ako naman mismo, hindi ko sigurado kung sino ang talaga kong kakilala at sino ang sinabat ko lamang sa usapan ng matatanda.

"Surprise!" sigaw ni Butanding. Nagtalunan mula sa kanyang likod ang kapitan ng *MV Perla*, ang may-ari ng Chua's for Everything: Lumber and Nails Including, ang ibabang bahagi ng manananggal, si Pilimon at si Uncle Pioneer. Naroon din si Kuya na may kasayaw na dalawang buwig ng saging.

Bulong ko kay Butanding, "Ba't ang dami-dami mong isinama?" Sagot niya, "Buti nga, hindi na pumayag ang Itim na Nazareno. Busy daw siya."

Maya-maya, bumaba din si Tikbalang sa himpapawid. Akala ko, solo flight siya. Nakahawak pala sa kanyang buhok ang asawang Amerikana ni Daddy, bakay-bakay ang pari at mayor ng Gumaca. Patakbo akong nilapitan ng mayor ng Gumaca, sabay sabi, "Anak ko!"

"Aba, hindi po, ha?" sagot ko.

Sabi naman ng Amerikana, "Where's your mom? I must see your mom! She took away your Dad from me!"

"Bah, not po, huh?" sagot ko.

Sabi ni Tikbalang sa kanila, "O, naihatid ko na kayo dito. Akina ang bayad n'yo." Iniabot niya ang bill.

"Ba't doble ng pinag-usapan natin?" tanong ni Mayor.

"Ang layo pala nito, e. Dapat mabawi ko ang panggasolina pabalik," sagot ni Tikbalang.

"Demonyo ka!" sabi ni Mayor.

"Halimaw po," ang sagot.

Walang kaabog-abog, dumating din sina Gorondato Hadi, Nawabi, Potri, at ang kanilang mga pinsan, mga pamangkin, mga biyenan, at

mga manugang.

“Mga Kasama!” sigaw ni Mayor. “Nagsasama-sama tayo dito ngayon upang magkaisa. At nagkakaisa tayo upang magsama-sama. Kaya nga ba sa susunod na halalan...”

Naku! Nakalimutan na yata na kaya sila tinawag ni Butanding na pumarito ay para iligtas ako. Wala mang makaisip na pawalan ako sa hawla.

“I beg your pardon,” sabi ni Uncle Pioneer. “Naririto tayo ngayon bilang practicum ng mga natutunan natin sa paaralan. Mayroon ditong sanggol...”

Napatingin si Uncle Pioneer sa loob ng hawla. “Aba, bata... teka muna binata na pala... At may traces din pala ng Papa niya na mestisuhin. Ba’t ngayon ko lang napansin?”

“Uncle!” sabi ko. “Pumayat na po ako. Asan po sila Papa at Mama?”

“Hindi na muna makakasama. Kabadong-kabado ang Mama mo. Hayun, nagrorosaryo. Sigurado niyang makakauwi ka na. Ipagluluto ka daw ng almusal. Nagdedeliver naman ng Tycoon cigarettes ang iyong Papa.”

Sumalangsang si Chua, “Lapat mabawi natin lupa ke Kamlon!”

“Andito ako,” sagot ni Kamlon. Nabigla ang lahat. “Mula pa noong panahon ng aking mga ninuno, sa akin na ang lupaing ito.”

“Sinungaling!” sabi ni Chua. “Una ako sa ‘yo lito.”

Bang! Binaril siya ni Kamlon sa ulo. Tumili ang asawang Amerikana ni Papa. Siya lang ang babae dito, puwera na lang kung bibilangin ang ibabang bahagi ng manananggal. Hindi naman ito puwedeng sumigaw. Binendisyunan ng pari ng Gumaca ang Intsik. Yumuko ang lahat. Humalakhak si Kamlon. “Kampon ko na kayong lahat!”

Itinaas ng mga datihang kampon ni Kamlon ang kanilang mga baril.

MARIO IGNACIO MICLAT

"Taksil! Papalitan mo na kami?!" sigaw nila nang nakatingala.

Bigla, sinipa ni Tikbalang ang M16 na hawak ng dating kampon #1. Pinulot iyon ni Mayor at hinataw si Tikbalang. Kinagat ng Amerikana sa kamay ang Mayor, namumuwalan sa pagsasabi, "How could I return to America, then?"

Pumutok ang baril na hawak ni Mayor. Nahagingan ang kapitan ng *MV Perla*. Kumuha ng bato ang kapitan at ipinukol kay Kamlon. Tinamaan ang dati nitong kampon #2 na may hawak na kris. Hawak-hawak ng isang kamay ang bukol sa ulo, iwinasiwas ng isa pang kamay ang patalim. Nang málapít kay Butanding, iniambang sasaksakin si Butanding sa noo. Nag-split ulo si Butanding. Sa gulat, nabitawan ni kampon #2 ang kanyang kris at tumama sa paa ni kampon #3. Nagalit si kampon #3 at sinaksak si kampon #2. Binigyan ito ng extreme unction ng pari ng Gumaca. Pinukpok ni kampon #4 ang pari sa ulo. "Hindi mo ba alam, hindi Katoliko iyan?"

Nainis ang pari, bumunot ng pinya sa koronang dahon at ibinato kahit kanino. Ang tamaan ang magalit. Kumuha rin ng pinya ang isang buwig ng saging at nambato na rin ng kung sino. Nakibato na rin si Kuya. Papalakpak muna siya saka ituturo ang hintuturo bago mambato.

"Parang pakwan kung tumama!" Pagmamalaki niya. Napansin kong mas matanda na ako kay Kuya.

Si Amerikana, dumakot ng strawberry at pinagbabato iyon kung kani-kanino. Nagmistulang dugo ang napipisang strawberry. Patakbu-takbo ang ibabang bahagi ng katawan ng manananggal, sa tingin ko'y hinahanap ang Mama kong nurse. Nakipagbatuhan na rin sina Gorondato Hadi, Nawabi, at Potri. Naghanap ng tuba si Pilimon.

Hala! Sige, batuhan sila nang batuhan ng pinya at strawberry. Naisama na rin sa batuhan ang mga saging na nakalas sa kani-kanilang buwig at piling. Dumanak ng katas ng strawberry, sabaw ng pinya, lamukot ng saging, dugo ng mga sugatan. Nasa loob pa rin ako ng hawla.

Ay! Kablentong. Dito na nagsimula ang gulo.